ORTA TOROSLARIN KUZEY SINIRINDA ORTA-GEÇ KALKOLİTİK GEÇİŞ SÜRECİ: UBAİD-İLİŞKİLİ (?) ETKİLER

MIDDLE-LATE CHALCOLITHIC TRANSITIONAL PERIOD IN THE NORTHERN MARGIN OF THE CENTRAL TAURUS: UBAID-RELATED (?) EFFECTS

Makale Bilgisi | **Article Info**

Başvuru: 16 Aralık 2019 | Received: December 16, 2019
Hakem Değerlendirmesi: 19 Aralık 2019 | Peer Review: December 19, 2019
Kabul: 15 Haziran 2020 | Accepted: June 15, 2020

DOI : 10.22520/tubaar.2020.26.002

Abdullah HACAR *

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Orta Toroslar, Geç Kalkolitik, Ubaid İlişkili Buluntular, Bekçitepe, Adıyaman Mevkii 1

Keywords: Cappadocia, Central Taurus, Late Chalcolithic, Ubaid Related Finds, Bekçitepe, Adıyaman Mevkii 1

ÖZET

2017 yılında başlanılan Niğde İli Dağlık Alan Yüzey Araştırması'nın 2018-2019 yılları çalışmalarında Orta Toroslar'ın Bor Ovası'na ulaşan kuzey etekleri araştırılmıştır. Bu alanda yapılan incelemelerde projenin öncelikli amaçları arasında yer alan Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'na ilişkin önemli bulgular elde edilmiştir. Bunlardan en dikkat çekeni Orta Anadolu'nun geleneksel ince ve açkılı mal gruplarından farklılık gösteren ve literatürde *Coba Kasesi* olarak adlandırılan, çanak-çömlekte ilk kez seri üretime işaret eden kaba, açık renkli ve tarazlı/*scraped* yüzeye sahip kaseler ile *Saman Yüzlü Sıkma Boyunlu Çömleklerin* tespit edilmesidir. Benzer buluntular *Ubaid* yayılımı ile ilişkili olarak daha çok Kuzey Mezopotamya, Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye yerleşmelerinde, üç kısımlı/bölümlü (*tripartite*) yapılar, *labret*'ler, *token*'lar, mühür ve mühür baskıları ile birlikte değişen sosyo-ekonomik ve politik örgütlenmenin işaretleri olarak Geç *Ubaid* evresinden itibaren görülmektedir. Orta Anadolu'nun güneyinde, giderek artan sayıda arkeolojik alanda tespit edilen *Ubaid*-ilişkili (?) buluntular, Orta Anadolu'nun yanı sıra Yakın Doğu Kalkolitiğine ilişkin mevcut değerlendirme ve yorumları büyük oranda değiştirecek/geliştirecek niteliktedir. Bu çalışmada, Orta Anadolu'nun Geç Kalkolitiğe geçiş sürecine ilişkin, Orta Torosların kuzey sınırından elde edilen yeni bulgular paylaşılacak ve bu bulguların Yakın Doğu Kalkolitiği için ne anlama geldiği tartışılacaktır.

* Dr., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ulukavak 19040 - Çorum
e-posta: abdullahhacar@hotmail.com ORCID: 0000-0003-1312-5841
Makale konusu buluntuların tanımlanma ve değerlendirilme aşamasında tecrübe ve bilgi birikimlerine başvurduğum Prof. Dr. Isabella Caneva, Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu ve Prof. Dr. Atilla Engin'e ve değerli önerileri ile makalenin son şeklini almasını sağlayan TÜBA-AR Dergisi'nin anonim hakemlerine en içten teşekkürlerimi sunarım.

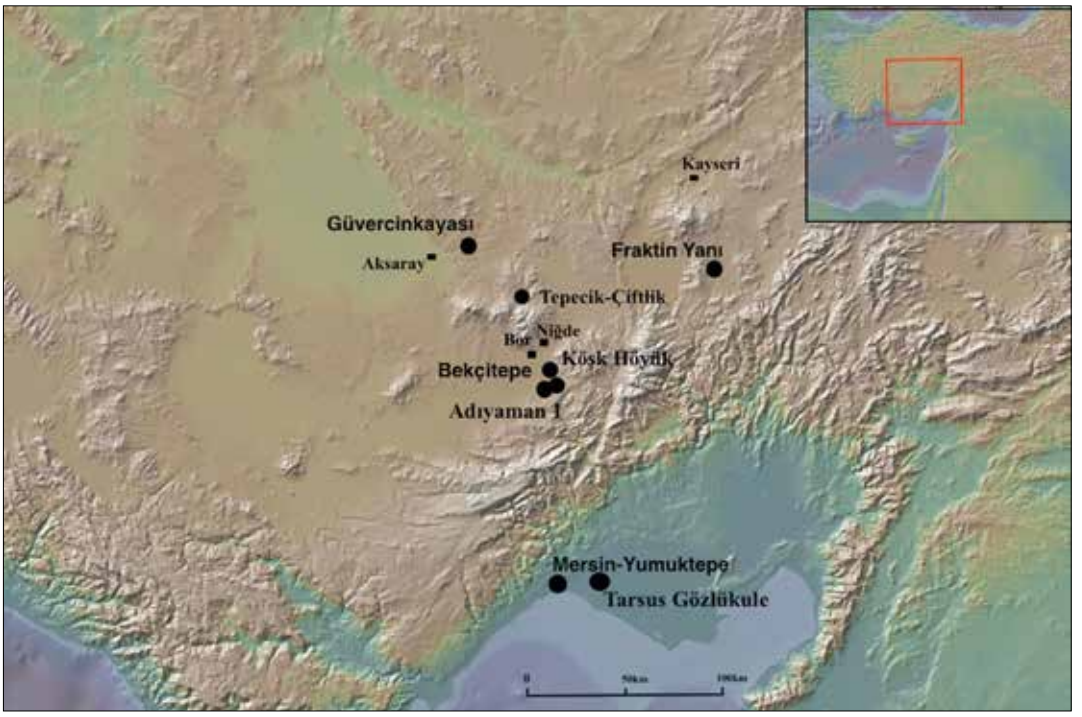
DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.002

ABSTRACT

In 2017, a new survey was initiated, investigating the Chalcolithic and Early Bronze Age of southwestern Cappadocia. During the 2018 and 2019 seasons, we investigated the northern slopes of the Central Taurus Mountains, yielding important data relevant to the periods in question. The most important of this is the identification of flint-scraped *Coba Bowls* and *Chaff-Faced* jars, which are the subject of this article. These vessels, and especially the bowls, are mass-produced and have a rough, light colored paste and flint-scraped surface, unlike the traditional handmade Central Anatolian fine and burnished ware groups. Similar finds are observed in the settlements of Northern Mesopotamia, Eastern Anatolia and Northern Syria, along with *tripartite* architecture, seals and sealings, labrets and tokens, which are related to the *Ubaid* expansion from the Late Ubaid phase on. With new research projects, *Ubaid*-related (?) finds have been identified in an increasing number of archaeological sites located in the southern Central Anatolia. These discoveries may be used to reconsider current interpretations concerning the Near Eastern Chalcolithic Period. In this study, I describe the new finds from the northern margin of the Central Taurus dated to the Middle-Late Chalcolithic Transition Period and discuss the meaning of these finds in the context of Near Eastern Chalcolithic.

GİRİŞ

Ekonomik ve politik örgütlenmede önemli toplumsal dönüşümlerin yaşandığı Kalkolitik Çağ, diğer çağ ve dönemlerle kıyaslandığında ihmal edilmiş izlenimi veren, fazla araştırılmamış bir zaman dilimidir. Bu çalışmanın coğrafi alanını oluşturan Batı Kapadokya'da son 30 yıl içinde yürütülen arkeolojik araştırmalar sonucunda geleneksel kronolojide Erken ve Orta olarak isimlendirilen Kalkolitiğin ilk iki evresi hakkında yeni bilgiler elde edilmiştir. Yaklaşık 1500 yıl sürdüğü kabul edilen (MÖ 4700-3300/3200) Geç Kalkolitik hakkında ise sadece çalışma alanımızda değil tüm Orta Anadolu'da oldukça sınırlı düzeyde bilgiler bulunmaktadır.

Figür 1: Metinde Adı Geçen Orta Anadolu ve Kilikya Geç Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri / *Location map showing the sites mentioned in the text.*

Temel amaçlarından biri Kalkolitiğe dair kısıtlı bilgiyi arttırmak olan Niğde İli Dağlık Alan Yüzey Araştırması'nın ilk üç sezonunda (2017-2019), Çamardı ilçesinin kuzey kesimi ile Orta Torosların Bor Ovası›na doğru uzanan kuzey eteklerinde yüzey taramaları yapılmıştır (Fig. 1-3). Söz konusu araştırmalarda aşağıda ayrıntılandırılacak Kalkolitiğe tarihlenen bulgulara ulaşılmıştır.

Orta Torosların kuzey sınırında yer alan Bekçitepe ve Adıyaman Mevkii 1 olarak adlandırılan yerleşimler Orta Anadolu kronolojisinde Geç Kalkolitiğin erken evrelerine tarihlendirilebilecek bulguların elde edildiği alanlardır. Her iki yerleşimde saptanan çanak-çömlek hem üretim tekniği hem de biçimsel olarak Kapadokya'da Neolitik'ten itibaren alışıla gelenlerden tamamen yabancı öğelere sahiptir. Bölgenin geleneksel ince ve açkılı mal gruplarından tamamen farklılık gösteren bu çanak-çömlek, seri üretilmiş, açık renk hamurlu *Coba Kaseleri* ve *Saman Yüzlü Sıkma Boyunlu* Çömleklerden oluşmaktadır. Benzer buluntular *Ubaid*[1] yayılımı ile ilişkili olarak daha çok Kuzey Mezopotamya, Doğu

Figür 2: Bekçitepe Genel Görünüm (arka planda Orta Torosların kuzey etekleri) / *General View of Bekçitepe*

[1] Ubaid teriminin karşılığı olarak Türkçe literatürde zaman zaman Ubeyd, Obeyd veya Obeid kelimeleri tercih edilmektedir (Tekin 2019: 372-373). Bu çalışmada uluslararası literatürde daha yaygın olarak kullanılan İngilizce karşılığının kullanılması tercih edilmiştir. Ubaid teriminin kökeni ve bu terimin Türkçe karşılığının geniş bir analizi için bkz. Tekin 2019: 372-373, 377-378.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.002

Anadolu ve Kuzey Suriye yerleşmelerinde, "üç kısımlı/bölümlü" (*tripartite*) yapılar, *token'*lar, mühür ve mühür baskıları ile birlikte, değişen sosyo-ekonomik ve politik örgütlenmenin işaretleri olarak, Geç *Ubaid* evresinden itibaren görülmektedir[2].

Bu çalışmanın amacı, yüzey araştırmalarından elde edilen yeni bulgularla Güneybatı Kapadokya'nın Orta ve Geç Kalkolitik dönemleri arasındaki geçiş sürecini irdelemektir. Yapılacak değerlendirmelerde araştırma alanının Geç Kalkolitik öncesindeki olası toplumsal yapısı, iç dinamikleri ve diğer kültürel özellikleri genel olarak ele alınacaktır. Bu kapsamda, öncelikle yüzey araştırmamızdan elde edilen son verilerle daha iyi anlaşılmaya başlanan, Orta Kalkolitiğin sıra dışı gibi görünen yaşam tarzı üzerinde durulacak, daha sonra, son verilerin ışığı altında Orta Kalkolitik'ten Geç Kalkolitiğe geçişte yaşanan kültürel dönüşümün olası nedenleri ve sonuçları yorumlanacaktır.

DOĞAL ÇEVRE

Bu çalışmada buluntuları değerlendirilecek Bekçitepe (NB18-17) ve Adıyaman Mevkii 1 (NB18-23) alanları Kapadokya'nın güneybatı kısmında, Orta Torosların kuzey sınırında, günümüzde Niğde ili Bor ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Fig. 1-3). Her iki yerleşim Orta Toroslardan Bor Ovası'na doğru uzanan kayalık formasyonlar üzerinde konumlanmıştır. Bunlardan Bekçitepe'nin deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 1197m'dir (Fig. 1-2). Günümüzde bu kayalık yükselti üzerinden, yakın zamanda inşa edilmiş bir otoban geçmektedir. Adıyaman Mevkii 1 yerleşiminin ise deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 1263m'dir. Bu yerleşimin üzerine konumlandığı kayalık yükseltinin kuzey yönündeki tabanında günümüzde de yararlanılan bir pınar akmaktadır (Fig. 1, 3).

Figür 3: Adıyaman Mevkii 1 Genel Görünüm / *General View of Adıyaman Mevkii 1*

[2] Stein 2010: 28-29; 2012: 128.

Bekçitepe ve Adıyaman Mevkii 1 alanlarının güney ve doğu yönlerinde, değişik jeolojik zamanlarda oluşmuş, kuzeyden güneye doğru kotu artan yükseltilere ve bu yükseltileri yararak Bor Ovası'na açılan vadilere sahip oldukça dağlık bir alan bulunmaktadır (Fig. 1-2). Orta Torosların, coğrafi ve jeolojik özellikleri, burada ele alacağımız Kalkolitik Çağ ile birlikte tüm tarihöncesi toplumlar için oldukça önemli özellikleri barındırmış olmalıdır. Yabanıl besin çeşitliliğinin yanı sıra, dönemin besin ekonomisinde giderek artan bir öneme sahip hayvancılığa uygun yapısı, bu özellikler arasında sayılabilir. Bunun yanı sıra, bölgeler arası değiş-tokuş/takas bağlamında, dağ yükseltileri arasındaki vadiler özellikle Kilikya toplulukları ile bağlantıları sağlayan doğal yol güzergahları olarak etkin bir şekilde kullanılmış olmalıdır.

Orta Toroslar'ın kuzeyindeki dağlık alanlar, insanın kültürel gelişiminde oldukça önemli bir başka uzmanlık alanı olan madenciliğin gelişmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Aslıhan Yener'in çalışmalarından, bölgede madencilik potansiyelinin yüksek olduğu ve buradaki toplulukların Kalkolitik Çağ'dan itibaren bu potansiyeli değerlendirdikleri anlaşılmaktadır[3].

Bekçitepe ve Adıyaman Mevkii 1 alanlarının doğu ve kuzeydoğu yönlerinde ise deniz seviyesinden ortalama 1050-1100m yükseklikteki Bor Ovası yer almaktadır (Fig. 1). Her ne kadar tarihöncesi dönemlerde günümüzdeki morfolojisine ve coğrafi özelliklerine sahip olmasa da bu ova, kısmen tarımsal ekonomi için uygun bir alan olarak değerlendirilmelidir[4].

Bölgenin tarihöncesi kültürlerini tanımlamamızda önemli olan üç yerleşme, burada buluntuları değerlendirilecek Bekçitepe ve Adıyaman Mevkii 1'in yakınlarında yer almaktadır. Kazıları Uğur Silistreli tarafından 1980'li yılların başında kısa süreli olarak yapılmış Pınarbaşı-Bor[5], yine başlangıçta Uğur Silistreli daha sonra Aliye Öztan tarafından kazıları aralıklarla 1980'li yılların başından 2000'li yıllara kadar devam etmiş Köşk Höyük[6] ve Erhan Bıçakçı tarafından kazı çalışmaları günümüzde sürdürülen Tepecik-Çiftlik[7] bölgenin kuzeyinde yer almaktadır. Bu yerleşmeler dışında Aksaray ili sınırlarında yer alan Sevil Gülçur tarafından kazı çalışmaları sürdürülen Güvercinkayası[8] ve Kilikya'da Isabella Caneva tarafından kazı çalışmaları sürdürülen Mersin-Yumuktepe[9] burada ele alınacak buluntuların yorumlanmasında önem taşımaktadır (Fig. 1).

[3] Yener 2000.
[4] Günümüz Bor Ovası'nda yer alan Eski Bor Gölü'nün dönemsel su yükseklik analizleri için bkz. Gürel/Lermi 2010.
[5] Silistreli 1984.
[6] Silistreli 1984; 1985; 1989; Öztan 2002; Öztan/Faydalı 2003.
[7] Bıçakçı/Godon/Çakan 2012.
[8] Gülçur 2004; 2012.
[9] Garstang 1953; Caneva/Köroğlu 2010.

KAPADOKYA'NIN GEÇ KALKOLİTİK ÖNCESİ KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

Tepecik-Çiftlik ve Köşk Höyük buluntuları Kapadokya'nın Erken Kalkolitik kültürel özelliklerinin büyük oranda Geç Neolitiğin devamı olduğunu göstermektedir[10]. Bu kazılardan elde edilen verilerden hareketle Erken Kalkolitik dönemin sonlarında bazı kültürel öğelerde değişim sezinlenmektedir. Örneğin bölgede Geç Neolitik dönemden beri devam eden, bazıları doğalcı (natüralistik) veya simgesel (sembolik) kabartma bezemeye sahip kırmızı astarlı açkılı çanak-çömlek türü yanında Erken Kalkolitik sonunda Gelveri tipi koyu yüzlü çizi ve nokta bezemeli kaplar ortaya çıkmıştır[11]. Bunun dışında, Gelveri'den bilinen yamaç yerleşimleri ile kanıtlarına Güvercinkayası'nın en alt evresinde ve Orta Torosların kuzey kesiminde sürdürülen yüzey araştırmalarında ulaşılan, olasılıkla yarı göçer topluluklara ait kaya üzeri kamp alanı niteliğindeki yerleşim alanları karşımıza çıkmaktadır[12].

Orta Kalkolitik dönemde (MÖ 5200-4700) kamp alanı niteliğindeki yerleşimlerin çoğunun yıl boyunca iskan edilen yerleşimlere dönüştüğü anlaşılmaktadır[13]. Yaşam tarzındaki değişikliklere işaret eden göstergeler, hem iyi korunmuş Güvercinkayası I-II ve çağdaşı Köşk Höyük I yerleşmelerinden hem de yüzey araştırmalarında tespit edilen alanlardan açık bir şekilde izlenebilmektedir. Güvercinkayası I-II ve Köşk Höyük I'in Orta Kalkolitik dönem buluntuları, yerleşim alanı seçimi, mimari ve çanak-çömlek açısından dönemi için sıra dışı bir tekdüzeliği yansıtmaktadır[14]. Buluntularda belli derecelere kadar izlenen tekdüzelik dışında depolama kaplarının oranındaki ve bu kapların hacmindeki belirgin artış, özellikle Güvercinkayası'nda tespit edilen iki kuleli bir savunma duvarı ile birbirinden ayrılmış aşağı ve yukarı yerleşme tipindeki yerleşim düzeni ve aşağıda detaylandırılacak yerleşim örüntüsü toplum hiyerarşisinde ve örgütlenmesinde karmaşıklık düzeyinin arttığını göstermektedir[15].

Orta Torosların kuzeyinde gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında yaptığımız tespitler, Orta Kalkolitik topluluklarının sanılandan daha karmaşık bir yerleşim örüntüsüne sahip olduğunu göstermiştir[16]. Kısaca değinmek gerekirse; bu dönem toplulukları belli koşullar ve hedefler gözeterek, Orta Torosların kuzeyindeki dağlık alan içlerindeki vadi sistemi boyunca yayılmıştır. Dağlık alan yerleşmeleri genellikle bulunduğu vadiye hakim, doğal olarak korunaklı sırt/kaya üzerlerinde konumlanmaktadır. En büyükleri yaklaşık 100x80 ölçülerinde olan yerleşmeler genellikle birbirlerinden yaklaşık 3-8km uzaklıkta yer almaktadır. Büyük çoğunluğu kalıcı olan yerleşmelerin sayısı daha önce Yener tarafından tespit edilmiş 2 yerleşme ile birlikte, 2019 yılı itibari ile 11'e ulaşmıştır[17].

Yüzey araştırmasında taranan dağlık alanın Orta Kalkolitik dönem yerleşimleri, bölgenin kuzeyindeki Güvercinkayası I-II ve Köşk Höyük I tabakalarıyla uyum göstermektedir. Ayrıca çoğunda, Güvercinkayası kazılarında açığa çıkarılan savunma duvarına benzer nitelikte duvar kalıntıları da tespit edilmiştir. Dağlık alandaki bu yerleşimler, Orta Kalkolitik dönemden daha erken veya geç dönem buluntulara sahip değildir. Ulaşılan bulgular, bu yerleşimlerin Orta Kalkolitik dönemde iskan edilmeye başladığını ve dönem sonunda terk edildiğini göstermektedir[18]. Bu veriler, şu an için niteliğini tam olarak anlayamadığımız yeni bir sosyo-politik örgütlenme ile dağlık alanların ilk kez bu dönemde yoğun bir şekilde yerleşim gördüğünü göstermektedir. Yeni yerleşimleri kuran gruplar olasılıkla hayvancılık ve belki de kısıtlı da olsa madencilik faaliyetleri ile dağlık alanlardan etkin bir şekilde yararlanarak bu alanları 'ehlileştirmiş' olmalıdır.

Orta Kalkolitik dönemde Batı Kapadokya'daki platolardan dağlık alanlara, değişik işlev ve ekonomilere sahip yerleşmelerin oldukça benzer kültürel özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu yerleşimler arasındaki dengelerin ve ilişkilerin, belli bir zaman diliminde dahi sürdürülebilmiş olması, belki de Anadolu'nun en erken bölgesel nitelikteki politik yapısının varlığını bize kanıtlamaktadır. Sosyo-politik kurumlarının niteliğini şuan için tam olarak çözümleyemediğimiz bu topluluklara ait kültürel öğelerin, Orta Kalkolitik sonunda (yaklaşık MÖ 4700-4600) (değerlendirme bölümünde tartışılacağı üzere belki de makale konusu buluntularla bağlantılı olarak) ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

[10] Silisterli 1985; 1989; Öztan 2002; Öztan/Faydalı 2003; Bıçakçı/Godon/Çakan 2012.

[11] Öztan/Özkan 2003: 446-452, fig. 1-4; Öztan 2012: 38-39, fig. 19; Bıçakçı/Godon/Çakan 2012: 98, 104, fig. 44; Özbudak 2016.

[12] Güvercinkayası'nda Orta Kalkolitik tabakalarının altında ana kayaya oyulmuş, büyük olasılıkla yarı göçer topluluklara ait kazık delikleri açığa çıkarılmıştır (Gülçur 2003: 499, fig. 5). 2017 yılında başlanan yüzey araştırmasında, Niğde ili güneyi dağlık alanlarda tek dönemlik Orta Kalkolitik kaya üzeri yerleşmelerinin çoğunda ana kayanın açığa çıkan kısımlarında bu kaya oyuklarından tespit edilmiştir (Hacar 2019: 26, 28-29, fig. 3, 7). Güvercinkayası ve dağlık alan yerleşmelerinde tespit edilen ve şimdilik oyuklar/kazık delikleri ile karakterize olan bu evre, olasılıkla Tepecik-Çiftlik 2 ve Köşk Höyük II tabakalarının sonu ile çağdaş olarak (yak. MÖ 5500/5400-5200) Erken Kalkolitik (yaklaşık MÖ 6000-5500/5400) sonlarına tarihlendirilmelidir (Tablo 1). Belli ki bu evrede Kapadokya bölgesinde yaşam tarzını değiştirmeye başlayan kültürel değişimler/kaynaşmalar meydana gelmektedir.

[13] Hacar/Tektaş/Egeci/Johnson 2019.

[14] Öztan 2002; Gülçur 2004; 2012; Hacar 2017; Çaylı 2017.

[15] Gülçur 2004; 2012; Hacar 2017; Hacar/Tektaş/Egeci/Johnson 2019.

[16] Hacar/Tektaş/Egeci/Johnson 2019; Hacar 2019.

[17] Hacar/Tektaş/Egeci/Johnson 2019.

[18] Hacar/Tektaş/Egeci/Johnson 2019.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.002

YAKIN DOĞU KALKOLİTİĞİNDE UBAİD OLGUSU

MÖ 6. binyıl ortalarında kendine özgü kültürel öğelere sahip *Ubaid* kültürünün yaygın görüşe göre Güney Mezopotamya'da ortaya çıktığı ve geliştiği düşünülmektedir. Bu kültürün, geliştirdiği yeni bir ekonomik sisteme dayalı sosyo-politik düzenin sonraki evrelerde çevre bölgelere yayılması veya başka bir ifade ile çevre bölgelerde kabul görmesi Yakın Doğu arkeolojisinde oldukça fazla tartışılmıştır[19]. Her ne kadar tartışmalar devam etse de yayılım mekanizmasının oldukça dinamik olduğu, bölgeden bölgeye, toplumdan topluma değiştiği elde edilen verilerden anlaşılmaktadır[20]. *Ubaid* kültürel materyalleri, yayılım gösterdikleri Basra Körfezi'nin batı kıyılarında, Kuzeybatı İran'da, Kuzey Mezopotamya'da, Doğu Anadolu'da veya Kilikya dahil olmak üzere Kuzey Suriye'de nitelik, yoğunluk ve yerel kültürlerle etkileşimi bakımından oldukça farklı özellikler sergilemektedir[21]. Basra Körfezi kıyılarında yapılan araştırmalar çoğunlukla çekirdek bölge olarak nitelenen Güney Mezopotamya ile doğrudan bir ilişkiye işaret etmektedir[22]. Çekirdek bölgenin genel olarak kuzeyinde ise niteliği günümüzde oldukça tartışmalı, ancak büyük olasılıkla karşılıklı etkileşimden doğan, ortaya çıkardığı yeni özellikleri ile Yakın Doğu'nun kendinden sonraki topluluklarının ekonomik ve politik sistemlerine yön verecek bambaşka bir olgu söz konusudur[23].

Ubaid'in bölgesel olarak yerel toplulukların gelişimi üzerindeki etkileri farklı biçim ve düzeylerde görülse de, Doğu Anadolu'dan Basra Körfezi'nin batı kıyılarına, Kilikya'dan Kuzeybatı İran'a uzanan, *Ubaid*-etkileşim bölgesi olarak tanımlanan geniş coğrafyada, sosyal örgütlenme ve inanç sistemindeki davranış biçimlerinde görülen benzerlikler, küçük buluntulardan mimari, çanak-çömlek ve ölü gömme geleneklerine kadar birçok buluntu grubunda izlenebilmektedir[24]. Bu durum, *Ubaid*-etkileşim coğrafyasındaki toplulukların arasında var olan yoğun ve güçlü ilişki ve iletişimin yanı sıra, bazı yerel farklılıklar olsa da belki geliştirilen yeni ekonomik ve politik sistemin şekillendirdiği benzer bir yaşam tarzının bu coğrafyadaki gruplarca benimsendiğini göstermektedir[25].

Ubaid döneminde sosyal, ekonomik ve politik örgütlenme dahil tüm kültürel unsurları kapsayan ortak bir kimliğin oluşumu, *Ubaid* geçiş tabakalarına sahip tüm yerleşimlerde kendini daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin Kuzey Mezopotamya veya Kuzey Suriye yerleşmelerinin *Halaf-Ubaid Geçiş* (Halaf-Ubaid Transition) tabakalarında veya Kilikya'da Mersin-Yumuktepe'nin XVI. ve XV. tabakalarında zaman içerisinde *Ubaid* özelliklerinin yoğunlaşması yönündeki değişim açık bir şekilde izlenebilmektedir[26]. Bu çalışmanın coğrafi alanını oluşturan Batı Kapadokya'da ise bilimsel kazılarla araştırılmış tek yerleşme olan Güvercinkayası'nda yerel Orta Kalkolitik I-II tabakalarında görülen ilk etkileşim sonrasında tamamen *Ubaid*-ilişkili (?) buluntulara sahip III. tabakada bu olgu net bir şekilde görülebilmektedir[27].

Ubaid etkileri taşıyan sosyo-kültürel öğelerin Güney Mezopotamya'nın çevre bölgelerine yayılımı ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Günümüzde konunun uzmanları arasında artık Güney Mezopotamya kökenli bir nüfus hareketi veya *Ubaid* topluluklarının bir çatışma sonucunda kuzey bölgelere yayıldığı gibi varsayımlar kabul görmemektedir[28]. Yapılan yeni araştırmalarda *Halaf*'dan *Ubaid*'e geçişin birdenbire ve tek merkezden olmadığı, uzun bir zaman diliminde gerçekleştiği belgelenmiştir[29]. Ayrıca yukarıda da vurgulandığı gibi *Ubaid*'in yeni bir ekonomik sistemi ve sosyo-politik örgütlenmeyi kapsayan kültür özelliklerinin kuzeye aktarımı sürecinde ihtiyaçlara göre değişime uğraması, tek merkezli bir yayılım ihtimalini zayıflatmaktadır. *Halaf* dönemindeki sınırlı etkileşimden sonra aile bazında sınırlı bir nüfus hareketi ile *Ubaid* yönetim modelinin, kurumlarının ve örgütlenme biçiminin kuzey bölgelere aktarıldığı

[19] Breniquet 1989; Esin 1989; Stein 1994; 2010; Frangipane 2002: 127-143.

[20] Frangipane 2002: 170; Stein 2010: 23-28. Stein'a göre *Ubaid* kültür özelliklerine sahip geniş coğrafyada birbirinden farklı özellikler barındıran en az 8 bölge vardır (Stein 2010: 24). Frangipane ise biri Aşağı Mezopotamya diğeri Kuzey Suriye ve Doğu Anadolu'yu da içine alacak şekilde Yukarı Mezopotamya olmak üzere iki büyük çekirdek bölgenin varlığını kabul etmektedir (Frangipane 2002: 170).

[21] Oates/Davidson/Kamilli/McKerrell 1977; Frangipane 2002; Stein 2010; 2012; Caneva/Palumbi/Pasquino 2012.

[22] Oates/Davidson/Kamilli/McKerrell 1977; Tekin 2019: 379-380.

[23] Frangipane 2002: 127-173; Stein 2010: 23. Bir kısmı bu makalede de ele alınacak seri üretim kaseleri, mühür ve mühür baskıları, *labret'ler ve token'*lar gibi bazı kültürel materyallerin, olasılıkla güney ve kuzey kültürlerin etkileşimleri sonucunda geliştirilen yeni ekonomi ve yönetim araçları olarak, Kuzeybatı İran, Kuzey Mezopotamya, Doğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Kilikya bölgelerinde yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Esin 1981; 1994; Frangipane 2002: 127, 161-173; Pollock 2003; Ökse 2003; Gürdil 2010; Stein 2010: 28-29; Baldi 2010; 2012; Caneva/Palumbi/Pasquino 2012; Helwing 2012).

[24] Stein 2012: 128.

[25] Hole 1989: 176; Stein 2010: 30.

[26] Breniquet 1989; Karsgaard 2010; Stein 2010: 33-38; 2012: 128-132; Caneva/Palumbi/Pasquino 2012.

[27] Gülçur 2012; Demirtaş 2017; 2018.

[28] Tekin 2019: 371-372.

[29] Breniquet 1989; Frangipane 2002: 150-151; Karsgaard 2010; Stein 2012: 128.

görüşü önem kazanmaktadır[30]. Böyle bir yayılımda ekonomik ve politik yapıları da kapsayan toplumsal örgütlenmenin özgün temel öğeleri korunurken, yerel işbirliklerinin zorunluluğu nedeniyle yayılım gösterilen bölgelerin ihtiyaçlarına göre uyum sağlanmaktadır.

KAPADOKYA'NIN GEÇ KALKOLİTİK BULUNTULARI

Kapadokya'da Orta ve Geç Kalkolitik arasındaki ayırım son yıllardaki arkeolojik araştırmalar ışığında eskiye nazaran daha açık tanımlanabilmektedir. Bilimsel kazıları gerçekleştirilen Güvercinkayası ve Köşk Höyük dışında bölgede tespit edilmiş çoğu Orta Kalkolitik yerleşmesinin dönem sonunda terk edildiği anlaşılmaktadır[31]. Orta Kalkolitik'ten Geç Kalkolitiğe geçiş hakkında ise şimdilik sadece Güvercinkayası, Fraktin Yanı[32] (Kayseri), ve bu çalışmada buluntuları değerlendirilecek Bekçitepe ve Adıyaman Mevkii 1 alanları bilgi vermektedir[33] (Fig.1). Bu yerleşmeler dışında benzer Geç Kalkolitik buluntular, Karaman bölgesinde Canhasan ve Kilikya'da Mersin-Yumuktepe ve Tarsus Gözlü Kule yerleşmelerinde tanımlanmıştır[34].

Kapadokya'daki *Ubaid*-ilişkili (?) buluntuların yorumlanmasında Güvercinkayası kazılarından elde edilen veriler büyük önem taşımaktadır. Güvercinkayası'nda I. ve II. tabakalar Orta Kalkolitiğe, III. tabaka ise Geç Kalkolitiğe tarihlendirilmektedir[35] (Tablo 1). Güvercinkayası'nda sınırlı da olsa *Ubaid*-ilişkili (?) ilk etkilerin Orta Kalkolitik tabakalarında görülmeye başladığı, I. ve II. tabakalardan elde edilen seri üretim tarazlı *Coba Kaselerinden* anlaşılmaktadır[36]. Ancak mimariden küçük buluntulara tüm buluntu gruplarında *Ubaid*-ilişkili (?) etkiler yoğun olarak III. tabakada görülmektedir[37]. Bu tabakada, Orta Kalkolitiğin taş mimarisi ortadan kalkmış ve yerine ana yapı malzemesi olarak kerpiç kullanılmaya başlanmıştır[38]. III. tabaka yapıları her ne kadar çevre şartlarından dolayı tahrip olsa da genel plan özellikleri *Ubaid* mimarisi ile uyumludur[39]. Yerleşmede ayrıca yoğun miktarda, bir kısmı turnet/*tournette* üretimi *Coba Kaselerinin* yanı sıra boyalı *Ubaid*-benzeri kap parçaları ve sınırlı da olsa *Ubaid* etkileşim bölgesinde ele geçen örneklerle benzer betimlere sahip mühür ve mühür baskıları ortaya çıkarılmıştır[40].

Kapadokya'da *Ubaid*-ilişkili buluntuların elde edildiği bir başka alan, Tahsin Özgüç tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş Fraktin Yanı'dır. Kısa süreli kazı çalışmaları sırasında ana malzemesi taş olan bir yapı açığa çıkarılmıştır[41]. Yapı tabanında ise Özgüç'ün *Ubaid*-benzeri olarak nitelediği turnet/*tournette* üretimi iki boyalı parça dışında, *Coba Kaseleri* ve *Saman Y*üzlü *S*ıkma *Boyunlu* Çömlek*ler* elde edilmiştir[42].

French tarafından 1960'lı yıllarda kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş Karaman bölgesinde yer alan Canhasan'da da *Coba Kasesi* olabilecek tarazlı kaseler görülmektedir[43]. Ancak bu kaselerin kontekstleri ve tanımları hakkında detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte French'in tanımlarından, Canhasan I 2B veya 2A (?) tabakalarında ele geçen tarazlı kaselerin, Bekçitepe ve Adıyaman Mevkii 1 buluntuları ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır[44].

Mersin-Yumuktepe ile Güvercinkayası'ndan elde edilen bulgular, bu zaman diliminde, Kilikya ve Batı Kapadokya'da benzer bir sürecin yaşandığını düşündürmektedir. Güvercinkayası Orta Kalkolitik tabakaları (I-II) ile hemen hemen çağdaş Mersin Yumuktepe'nin XVI. tabakasında sınırlı *Ubaid*-ilişkili etkiler ilk kez görülmeye başlamaktadır. Caneva başkanlığında yürütülen yeni kazılarda, XVI. tabakaya ait Mekan A5'in tabanı üzerinde tümlenebilmiş iki tarazlı/*flint-scraped Coba Kasesi* ve Mekan A6'da sınırlı sayıda *Coba Kasesi* parçaları elde edilmiştir[45]. Sonraki XV. tabakadan itibaren ise Güvercinkayası III. tabaka ile benzer şekilde, tüm buluntu gruplarında *Ubaid*-ilişkili (?) etkiler hakim duruma gelmektedir[46].

[30] Frangipane 2002: 127, 154-155, 166, 172-173. Frangipane'nin önerdiği (2002: 154), sınırlı sayıda da olsa güneyli grupların kuzeye yayılımları esnasında bazı yerel topluluklara baskı uygulayarak kendi toplumsal örgütlenmelerini dayatmış olabilecekleri varsayımı, *Ubaid* yayılımının tek biçimde gerçekleşmemiş olabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

[31] Hacar/Tektaş/Egeci/Johnson 2019; Hacar 2019.

[32] Tahsin Özgüç tarafından 1947 yılında kısa süreli kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş bu alan, "Fraktin Kabartması Yanındaki Prehistorik Ev" olarak adlandırılmıştır (Özgüç 1956). Burada hem bu adlandırmayı kısaltmak hem de Fraktin Kabartması ile olası herhangi bir kavram karışıklığına mahal vermemek için "Fraktin Yanı" ismi kullanılmıştır.

[33] Özgüç 1956; Gülçur 2004; 2012; Demirtaş 2017; 2018.

[34] Goldman 1956: 75-76, fig. 224.17, 340.I, J; French 2005: fig. 162; Caneva/Palumbi/Pasquino 2012.

[35] Gülçur 2012.

[36] Demirtaş 2018: 13-14.

[37] Gülçur 2012; Demirtaş 2017; 2018.

[38] Gülçur 2012: 219-220.

[39] Demirtaş 2018: 3.

[40] Demirtaş 2015: 28-31, kat. 1-10; 2018.

[41] Özgüç 1956: 60.

[42] Özgüç 1956: 62-64, lev. XVII.

[43] French 2005: 28, 153.16, 161.17, 169.2-3, 12.

[44] French 2005: 28.

[45] Caneva 2019: 40, fig. 8, 16; Palumbi 2019: 59, fig. 22, table 1-4.

[46] Caneva/Palumbi/Pasquino 2012: 355-358, 363-368; Caneva 2017: 21, 25.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.002

ORTA TOROSLARIN KUZEY SINIRINDAKİ YENİ BULGULAR

2018-2019 yıllarında araştırılan Bekçitepe ve Adıyaman Mevkii 1'in Geç Kalkolitik buluntuları, özellikle Güvercinkayası ve diğer yerleşmelerde olduğu gibi Kapadokya'nın Orta Kalkolitik yerel siyah açkılı mal grubundan tamamen farklıdır. Bu alanlardan elde edilen çanak-çömlek, Kuzey Mezopotamya, Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'den bilinen *Ubaid*-ilişkili (?) seri üretim açık renkli kaplarla büyük benzerlik gösterir (Fig. 4-8). Kaseler, hem form hem üretim tekniği yönünden *Coba* tipindedir[47] (Fig. 4-6). Estetik ve kaliteye önem verilmemiş, seri üretim zinciri sonunda genellikle kaba ürünler elde edilmiştir. Yüzey araştırmasında gözlemlenen örneklerin çoğu, Yakın Doğu'daki benzerleri gibi turnet*/tournette* üretimidir. Hamur genellikle devetüyü, turuncu, pembe veya kahverengi, orta pekişmiş, iri-orta büyüklükte taşçık, kum, kireç ve saman katkılıdır (Fig. 4-6). Katkılarda herhangi bir standardizasyon görülmez, incelenen örneklerin hamurlarındaki katkı boyutu ve yoğunluğu her bir örnekte farklılık göstermektedir. Kapların cidarlarında gri-siyah renk özler yaygındır. Kaseler genellikle düz dipli, yarı küresel gövde profiline sahiptir. Dudaklar üç farklı şekilde; basitçe yuvarlatılarak, üst kısmı hafif düzleştirilerek veya sivriltilerek tamamlanmıştır (Fig. 4-6). İç yüzeyler genellikle astarlı veya sıvazlıdır. Dış yüzeyler ise sıvazlama sonrasında, fırınlama öncesinde, bir alet yardımı ile özellikle belli bölgelere uygulanmış taraz/sıyrık*/scrape* izlerine sahiptir. Tarazlama genellikle ağız kenarı altından başlayarak dibe doğru yatay eğriler şeklinde ve yoğunluğu artarak uygulanmıştır (Fig. 4.2-4; 5.1-2, 5.4; 6.1-2; 6.4). Ele geçen sınırlı sayıdaki dip parçası arasında dış yüzeyleri tarazlanmış veya yalın bırakılmış örnekler de mevcuttur (Fig. 5.1-2, 5.4).

Kapalı formlu kapların yüzeyleri genellikle sıvazlı veya düzeltilidir (Fig. 7-8). Ancak bazı çömlek örneklerinin dış yüzeyleri de tarazlanmıştır (Fig. 7.5-6; 8.4). Tarazlı veya tarazsız tüm örneklerin yüzeylerinde değişen yoğunluklarda katkı olarak kullanılmış kireç boşlukları veya saman izleri görülmektedir. Herhangi bir dip parçası ele geçmeyen çömlekler genellikle küresel gövdeli, sıkma boyunlu ve dışa çekik ağız kenarlıdır (Fig. 7-8). Az sayıda örneğin, ya boyunsuz olduğu ya da boyun ile gövdenin birleşme noktasının oldukça yumuşak bir kavis oluşturacak şekilde tamamlandığı görülmektedir.

Bekçitepe ve Adıyaman Mevkii 1'den elde edilen *Coba Kaselerinin* en yakın benzerleri Kapadokya'da Güvercinkayası'nın I-II (sınırlı sayıda) ve III. tabakalarında, Fraktin Yanı yerleşmesinde, Karaman bölgesinde Canhasan I 2B veya 2A tabakalarında, Kilikya'da Mersin-Yumuktepe'nin XVI. (sınırlı sayıda) ve XV. tabakalarında ve Tarsus Gözlü Kule'nin *Ubaid* evresinde görülmektedir[48]. Bunun dışında Yukarı Fırat bölgesinde Değirmentepe (Malatya), Horum Höyük, Yukarı Dicle bölgesinde Yenice Yanı, Türbe Höyük, Amik Ovası ile Fırat Vadisi arasındaki bölgede Oylum Höyük ve Kuzey Suriye'de Tell Zeidan'ın aralarında olduğu bir çok yerleşmenin Geç Kalkolitik kontekstlerinde söz konusu kase tipinin yakın benzerleri ele geçmiştir[49]. Bu yerleşmelerin hemen hemen hepsinde *Coba Kaseleri* ile birlikte *Saman Yüzlü Sıkma Boyunlu* Çömlekler de elde edilmiştir.

MÖ 6. binyıl sonu-5.binyıl başlarından itibaren Yakın Doğu'da geniş bir coğrafyada yaygın olarak görülen seri üretim *Coba Kaselerinin* işlevine ilişkin çeşitli görüşler vardır. Bu yorumlardan en kabul göreni, daha geç örneklerden yola çıkılarak yapılan, iş gücü örgütlenmesinde kullanıldığı varsayımıdır[50]. Bazı ailelerin veya seçkin sınıfın ihtiyaç duyduğu işgücünün karşılığının ödenmesinde bu kaseler ölçü birimi olarak kullanılmış olabilir. Bunun dışında seçkin sınıfın hiyerarşideki konumunu güçlendirecek törensel toplu yemek yeme etkinliklerinde de kullanıldığı önerilmektedir[51]. *Coba Kaselerinin* işlevine yönelik yorumlar farklılık gösterse de, tümü dikkate alındığında, bu dönemde artık çanak-çömleğin, değişen ekonomik ve toplumsal sistemi yansıtan bir gösterge olarak yeni bir anlam kazandığına vurgu yapılmaktadır.

Bekçitepe ile Adıyaman Mevkii 1 Geç Kalkolitik buluntularının tarihlendirilmesinde Güvercinkayası ve Mersin-Yumuktepe kazılarından elde edilen veriler yol gösterici olabilir[52]. Her iki yerleşmede de sınırlı *Ubaid*

[47] Rothman 2002: 55; Baldi 2012: 394-397. Baldi (2012) *Coba Kaselerine* yönelik biçimsel bir sınıflamada 4 tip belirlemiştir. Bu çalışmada değerlendirilen kaselerin çoğu, genel olarak, Baldi'nin sınıflamasındaki Tip 2 ile benzerlik taşımaktadır (Baldi 2012: 397, 401, fig. 3).

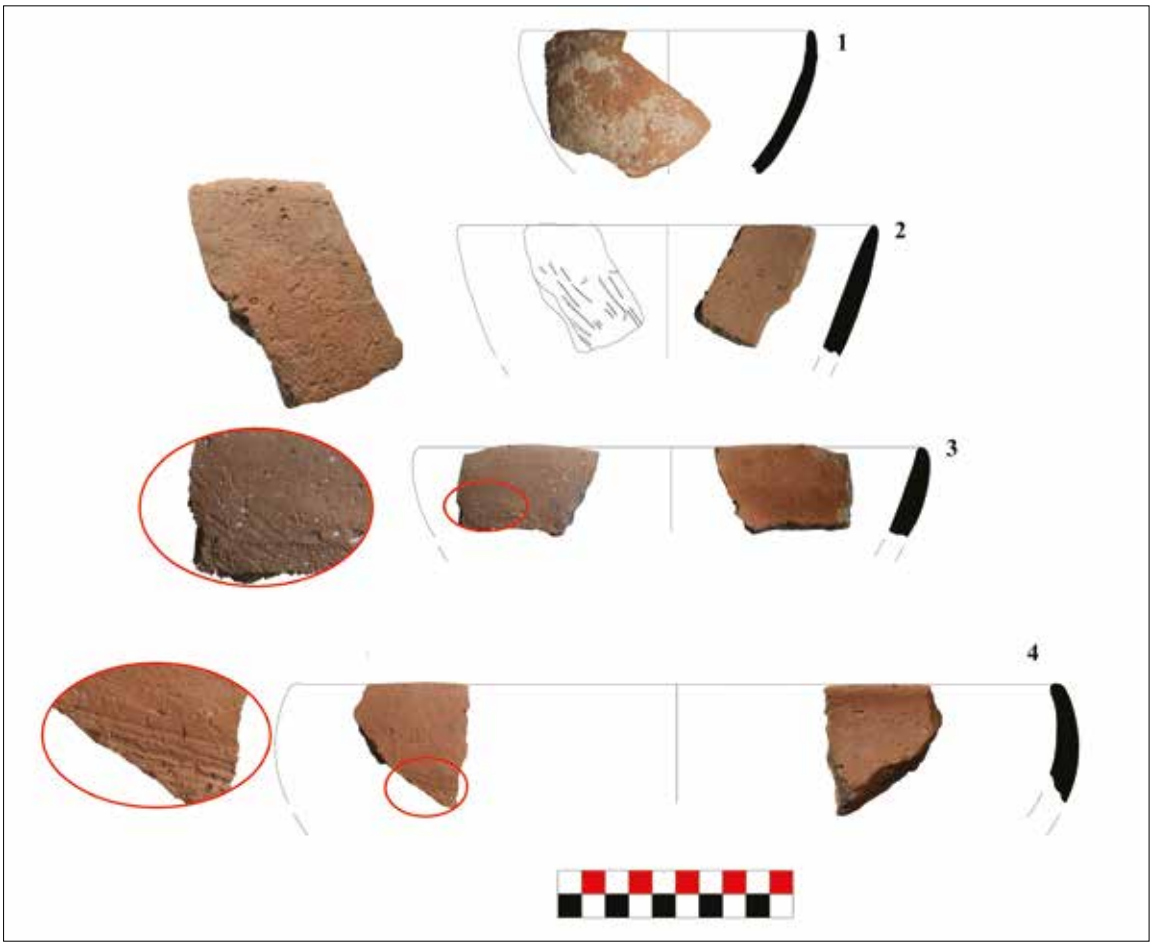
[48] Özgüç 1956; Goldman 1956: 75-76, fig. 224.17, 340. I, 340. J; French 2005: 28; Caneva/Palumbi/Pasquino 2012; Demirtaş 2018; Caneva 2019: 40; Palumbi 2019: 59.

[49] Esin 1981: 82-83, res. 9. 1-4; Özgen/Helwing/Engin/Niewenhuyse/Spoor 1999: 38-39, 46, abb.17; Bernbeck/Costello 2002: 657, 659, şek. 10; Gürdil 2010; Helwing 2012: 211-217, fig. 11-12; Stein 2012: 132-133, fig. 4. f, h; Ozan/Sağlamtimur/Alper 2017: fig. 3-4.

[50] Frangipane 2002: 167-169.

[51] Frangipane 2002: 167-169; Helwing 2003: 65-69; Pollock 2003: 24; Baldi 2012: 402-405.

[52] Makale konusu buluntuların tarihlendirilmesinde değerlendirilebilecek bir diğer yerleşme Canhasan I olabilirdi. Ancak hem bu yerleşmede ortaya çıkarılan *Coba Kasesi* olabilecek buluntuların kontekstlerinin (Canhasan I 2B veya 2A (?) açık olması hem de bu yerleşme ile güvenilir mutlak tarihlere sahip Güvercinkayası ve Köşk Höyük arasında yapılan analojilerdeki bazı sorunlar bunu zorlaştırmaktadır. Örneğin Gülçur, Güvercinkayası Orta Kalkolitik I-II tabakalarında ele geçen Canha-

Figür 4: Bekçitepe Coba Kase Parçaları / *The Fragments of Coba Bowls from Bekçitepe*

etkileri Orta Kalkolitik tabakalarında (yaklaşık MÖ 5200-4700) görülmekte, diğer karakteristik buluntularla birlikte sonraki yapı katlarında *Ubaid* etkisi yoğunlaşmaktadır[53]. Güvercinkayası ve Mersin-Yumuktepe'den[54] elde edilen bulgular ve özellikle *Ubaid* etkilerinin ilk kez görüldüğü bir önceki dönemin tabakalarından alınan mutlak tarihler doğrultusunda; Bekçitepe ve Adıyaman Mevkii 1 Geç Kalkolitik buluntularının, Orta Kalkolitiğin hemen sonrasına, yaklaşık MÖ 4700/4600-4400/4300'e tarihlenmesi yüksek bir olasılıktır (Tablo 1). Bu tarihler yaklaşık olarak Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye yerleşimlerinin Geç *Ubaid* sonu-Yerel Geç Kalkolitik (LC) 1 tabakalarına denk gelmektedir[55].

DEĞERLENDİRME

Batı Kapadokya kronolojisinde Erken Kalkolitik ile Orta Kalkolitik arasında, şu an için belirsiz bir evre vardır. Yaklaşık MÖ 5500/5400-5200 yılları arasına denk gelen ve Orta Kalkolitik 'ön evre' olarak adlandırılabilecek bu dönemde, olasılıkla Güvercinkayası I-II ile Köşk Höyük I yerleşimlerinde tüm buluntuları ile daha fazla bilgiye sahip olunan Orta Kalkolitik kültürünü şekillendirecek toplumsal dönüşümler yaşanmaya başlamıştır[56].

san benzeri boyalı çanak-çömlek parçalarından yola çıkarak bu tabakaları Canhasan I 2A ile çağdaş kabul etmektedir (Gülçur 2012: 221; Gülçur/Endoğru 2001: 50). Öztan ve Silistreli ise Köşk Höyük Orta Kalkolitik I yerleşmesinde ortaya çıkarılan benzer boyalı parçaları Canhasan I 2B tabakası buluntuları ile ilişkilendirmektedir (Öztan 2002: 58-59; Silistreli 1985: 34). Radyo karbon tarihleri Canhasan I 2B tabakası için, oldukça erken bir dönemi, yaklaşık MÖ 6. binyılın ilk yarısını işaret etmektedir (Thissen 2002: 303, 324, 326-327). Bir sonraki 2A tabakasının ise güvenilir mutlak tarihleri bulunmamaktadır. Bu bulgular, kesin olmamakla birlikte, Gülçur'un belirttiği gibi, Güvercinkayası ve Köşk Höyük Orta Kalkolitik tabakalarının Canhasan I 2A ile çağdaş olabileceğini ve bu yerleşmede ele geçen *Coba Kaselerinin* büyük olasılıkla 2A tabakasına ait olabileceğini göstermektedir. Eğer bu tarihlendirmeler doğru ise French tarafından Canhasan I'de ortaya çıkarılan *Coba Kaseleri*, tıpkı Güvercinkayası (I-II) ve Mersin-Yumuktepe'nin (XVI) Orta Kalkolitik tabakalarında ortaya çıkarılmış sınırlı sayıdaki *Coba Kaseleri* gibi *Ubaid*-ilişkili etkilerin Anadolu'daki en erken örnekleri arasında yer almalıdır.

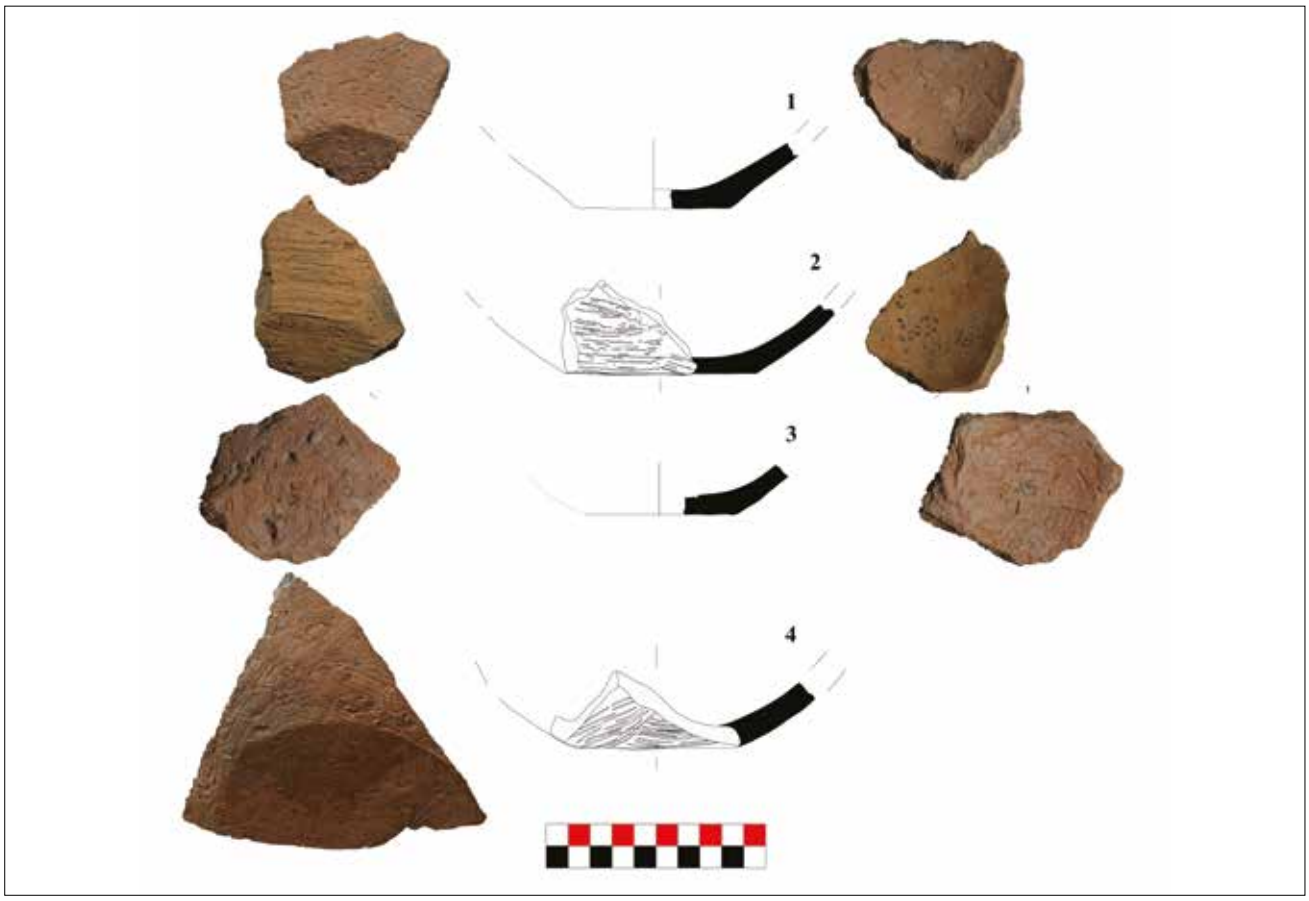
[53] Caneva/Palumbi/Pasquino 2012: 358-369; Caneva 2017: 21, 25; Demirtaş 2018: 13-14, 17.

[54] Caneva/Palumbi/Pasquino 2012: 356-357; Demirtaş 2018: 17.

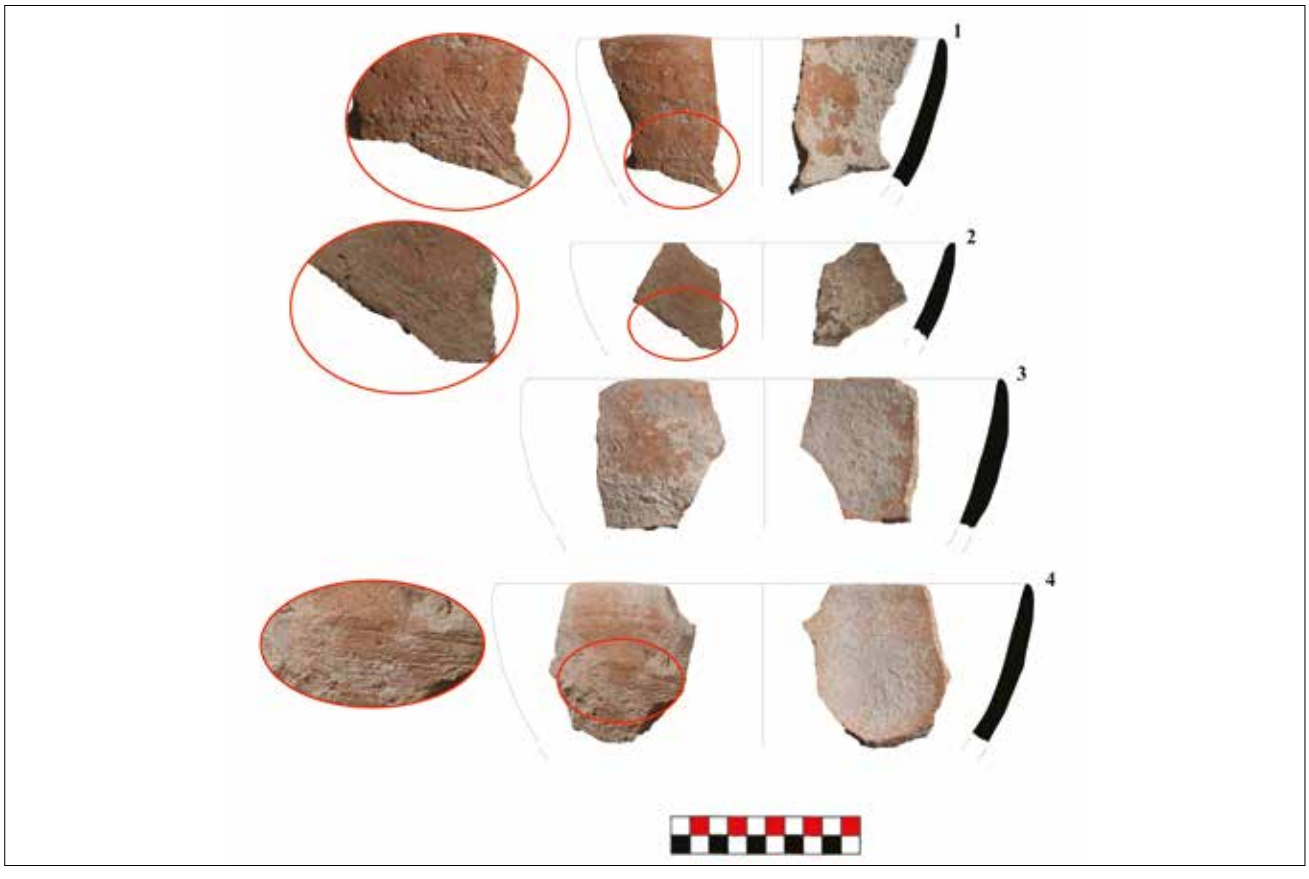
[55] Stein 2012: 128-130, table 1; Rothman 2001: 7-8 table 1.1.

[56] Hacar 2019.

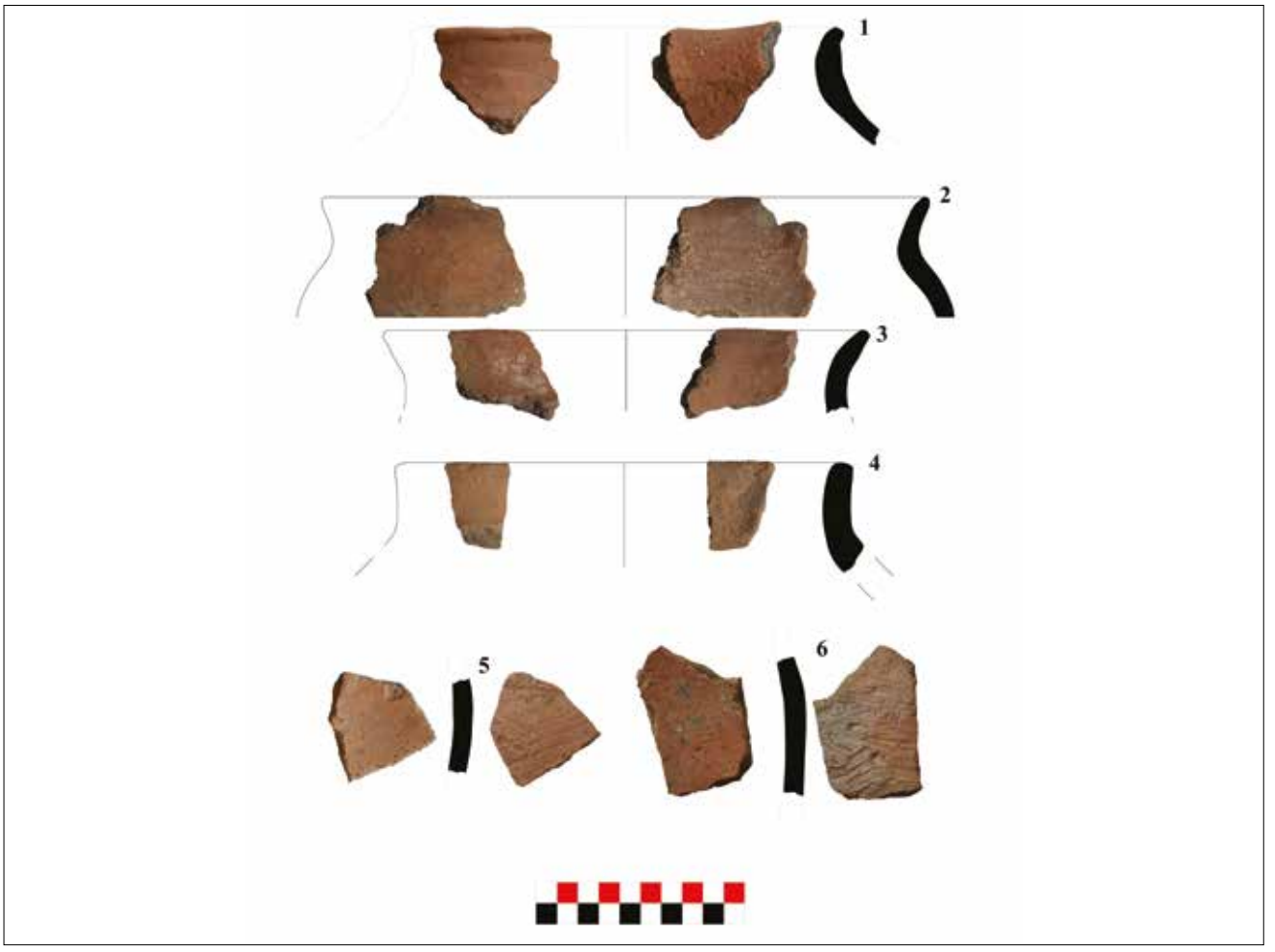
DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.002

Figür 5: Bekçitepe Coba Kase Parçaları / *The Fragments of Coba Bowls from Bekçitepe*

Figür 6: Adıyaman Mevkii 1 Coba Kase Parçaları / *The Fragments of Coba Bowls from Adıyaman Mevkii 1*

Figür 7: Bekçitepe Geç Kalkolitik Çömlek Parçaları / *The Fragments of Jars from Bekçitepe*

Figür 8: Adıyaman Mevkii 1 Geç Kalkolitik Çömlek Parçaları / *The Fragments of Jars from Adıyaman Mevkii 1*

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.002

Şimdilik 'ön evre'ye tarihleyebileceğimiz bulgular, Güvercinkayası Orta Kalkolitik tabakalarının altında açığa çıkarılan ahşap kazık delikleri olabilecek ana kayaya açılmış oyuklardır. Benzer oyukların, yüzey araştırması esnasında araştırılan Orta Torosların kuzeyindeki dağlık alanda, çağdaş bir çok kaya üzeri yerleşmede de tespit edilmesi, bazı yarı göçer toplulukların bölgeye göç ettiklerini ve Güvercinkayası I-II ile Köşk Höyük I yerleşimlerinde (yak. MÖ 5200-4700) açık bir şekilde izlenebilen gelişkin Orta Kalkolitik kültürünü meydana getirdiklerini düşündürmektedir[57]. Bununla beraber, bu varsayımları daha güçlü dile getirmek için daha fazla veriye ihtiyaç duyulduğu da bir gerçektir.

Güvercinkayası ve Köşk Höyük kazıları ile Niğde ili dağlık alanında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sayesinde Orta Kalkolitik (yak. MÖ 5200-4700) hakkında daha detaylı bilgilere sahibiz. Bu dönemde yerleşim alanı seçiminden mimari ve çanak-çömleğe belli düzeylerde standart materyallere sahip gruplar, sadece bölgenin Neolitik'ten beri devam eden, yerel farklılıklara sahip, genellikle ova veya geniş vadi kenarlarına kurulmuş eski yerleşimlerinin üzerine veya yakınlarına değil aynı zamanda daha önceki dönemlerde tam zamanlı yerleşimlerin görülmediği, oldukça dağlık alanlara da yerleşmişlerdir[58]. Güvercinkayası I-II ve Köşk Höyük I ile tamamen benzer buluntulara sahip, büyük çoğunluğu kalıcı olan bu dağlık alan yerleşmelerinin sayısı, 2017-2019 yıllarında yapılan son araştırmalar sonucunda, 11'e ulaşmıştır[59]. Batı Kapadokya'nın bu yerleşim örüntüsü, nedenini şuan için kesin olarak bilmediğimiz yeni bir yaşam tarzının, Orta Kalkolitik başlarında benimsendiğini göstermektedir[60].

Orta Torosların kuzeyi dağlık alanlarda tespit edilen yerleşimler Orta Kalkolitik öncesine veya sonrasına tarihlendirilebilecek buluntulara sahip değildir. Tüm alanların Orta Kalkolitik sonunda terk edildiği anlaşılmaktadır. Bu bulgular, Batı Kapadokya gruplarının Orta Kalkolitik başlarında dağlık alanların yoğun kullanımına dayanan yeni bir ekonomik ve sosyo-politik örgütlenme modeli ortaya çıkardıklarını ve ayrıca dönem sonunda -belki de aşağıda açıklanacak olası nedenlerle ilişkili olarak- bu sistemin sürdürülemeyerek başarısızlığa uğradığını göstermektedir.

Batı Kapadokya gelişkin Orta Kalkolitik kültürünün şekillenmeye başladığı 'ön evre' (MÖ 5500/5400-5200) ile yaklaşık olarak çağdaş bir zaman diliminde, Güney Mezopotamya'da *Ubaid* olarak adlandırılan başka bir topluluğun geliştirdiği yeni bir yönetim ve örgütlenme modeline ait araçların, çekirdek bölgenin kuzey (Orta ve Kuzey Mezopotamya, Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye), güney (Basra Körfezi'nin batısı Bahreyn, Katar, Umman) ve doğu (Kuzeybatı İran) bölgelerine aktarıldığı gözlemlenmektedir[61]. Basra Körfezi'nin batı kıyısındaki yerleşimlerin çekirdek bölge ile olan direkt temasları değerlendirme dışında tutulursa[62], *Ubaid* kültürel materyallerinin kuzeye yayılması ile ilgili şu an için yaygın ve makul görüşün, toplu bir nüfus hareketinden ziyade -belki aile bazında sınırlı bir nüfus hareketi ile- güneyde geliştirilen ideolojinin, yönetim modelinin, kurumların ve örgütlenme biçiminin çevre bölgelere aktarıldığı yönünde olduğu söylenebilir[63]. Kuzeye yayılma sürecinde *Ubaid*'in yönetim araçlarında ve niteliğinde bazı değişikliklerin meydana geldiği anlaşılmaktadır[64]. Örneğin Güney Mezopotamya'da çok sık görülmeyen, içerisinde *Coba Kaselerinin* de olduğu seri üretim kaselere, mühür ve mühür baskılarına, *labret*'lere ve *token*'lara kuzey bölgelerde, değişime uğrayan sistemin göstergeleri olarak yoğun bir şekilde rastlanmaktadır.

Ubaid etkileşim alanı olarak nitelenen kuzey bölgeler ile benzer bir durumun, Kilikya ve Kapadokya bölgeleri için de geçerli olduğunu sırasıyla Mersin-Yumuktepe ile Güvercinkayası ve Fraktin Yanı kazıları göstermektedir. Ancak Caneva'nın da belirttiği gibi Kilikya'da dahi *Ubaid* etkilerinin olabileceği, konunun uzmanları tarafından şüphe ile karşılanmaktadır[65]. Oysa ki Mersin-Yumuktepe (XV) ve hatta Kapadokya'da yer alan Güvercinkayası'nda (III) mimariden seri üretim kaplara, sınırlı da olsa kayıt-kontrol araçlarına (mühür/mühür baskıları, *token*'lar) ve diğer küçük buluntulara kadar *Ubaid*-ilişkili (?) etkileri görmek mümkündür[66].

Kapadokya'daki *Ubaid*-ilişkili (?) buluntuların yorumlanmasında Güvercinkayası kazılarından elde edilen veriler büyük önem taşımaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi Güvercinkayası'nda seri üretim kaseleri sınırlı da olsa Orta Kalkolitik tabakalarında görülmeye başlamaktadır. Ancak tüm buluntu gruplarında *Ubaid*-ilişkili (?) etkileri yoğun olarak gösteren materyaller III.

[57] Hacar/Tektaş/Egeci/Johnson 2019; Hacar 2019.
[58] Hacar/Tektaş/Egeci/Johnson 2019; Hacar 2019.
[59] Orta Kalkolitik döneme tarihlenen alanların sayısı, büyük olasılıkla, araştırmalar devam ettikçe artacaktır. Yukarıda verilen sayıya Köşk Höyük ve Güvercinkayası ile ovalık alanda (Bor Ovası) araştırmalar gerçekleştirdiğimiz Bekçitepe, Galhane ve Pınarbaşı yerleşmeleri dahil değildir.
[60] Dağlık alanın Orta Kalkolitik yerleşimlerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Hacar 2019.
[61] Stein 2012:128.
[62] Oates/Davidson/Kamilli/McKerrell 1977; Tekin 2019: 379-380.
[63] Frangipane 2002: 127, 154-155, 166; Stein/Özbal 2007: 333-335; Stein 2012: 128.
[64] Stein 2010; 2012.
[65] Caneva/Palumbi/Pasquino 2012: 354.
[66] Caneva/Palumbi/Pasquino 2012; Gülçur 2012; Demirtaş 2017; 2018.

tabakada ortaya çıkarılmıştır[67]. Mersin-Yumuktepe'de de benzer bir sürecin yaşandığı anlaşılmaktadır. Batı Kapadokya'nın Orta Kalkolitiği ile çağdaş Yumuktepe'nin XVI. tabakasına ait bazı mekanlarından (A5 ve A6) sınırlı sayıda *Coba Kasesi* parçaları elde edilmiştir[68]. Bir sonraki XV. tabakadan itibaren ise değişen ekonominin ve sosyo-politik yapının birer göstergeleri olarak mimariden çanak-çömleğe tüm buluntu gruplarında *Ubaid*-ilişkili (?) etkileri görmek mümkündür[69].

Güvercinkayası ve Mersin-Yumuktepe'de görülen bu süreç, daha açık bir ifade ile MÖ 6. binyıl sonu ile 5. binyıl başlarında görülen ilk etkileşimden sonra yaklaşık MÖ 5. binyılın ikinci çeyreğinden itibaren *Ubaid*-ilişkili (?) buluntuların hakim olması, *Ubaid* etkileşim alanı olarak nitelenen kuzey bölgelerdeki süreç ile benzerdir[70]. Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye bölgesinde de hemen hemen Kapadokya Orta Kalkolitiği ile çağdaş olarak *Halaf-Ubaid Geçişi'nin* (Halaf-Ubaid Transition) görüldüğü tabakalar tespit edilmiştir. Daha sonraki tabakalarda ise *Ubaid*-ilişkili (?) materyallerin hakim olduğu kontekstlerle karşılaşılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi bu olgu nedeniyle söz konusu bölgelerdeki *Ubaid*-ilişkili (?) etkiler, bir çatışma veya toplu bir nüfus hareketinden ziyade güneyin ekonomik ve politik sisteminin kuzey topluluklarınca kabul görmesine bağlanmaktadır[71].

Batı Kapadokya'da sürdürülen arkeolojik araştırmalar, *Ubaid*-ilişkili (?) yayılıma ilişkin her iki varsayımı da (çatışma veya ekonomik ve politik sistemin benimsenmesi) destekler nitelikte veriler sunmaktadır. Örneğin Güvercinkayası ve Köşk Höyük Orta Kalkolitik yerleşimleri, buluntularının korunmuş bir şekilde günümüze ulaşmasını sağlayan şiddetli bir yangın sonucu yıkılmıştır[72]. Güvercinkayası'nda Orta Kalkolitik yerleşmesinin üzerine tüm buluntu gruplarında bölgenin geleneklerine uymayan farklı materyallere sahip bir yerleşim kurulurken, Köşk Höyük I yerleşmesinin yıkım sonunda terk edildiği izlenmektedir. Orta Kalkolitiğin yerel geleneklerini büyük oranda yitiren alanlar sadece kazısı yapılmış bu iki yerleşme ile sınırlı değildir. Dağlık alanlara yayılmış Orta Kalkolitik gruplarının, dönem sonunda, *Ubaid*-ilişkili (?) etkiler ile yaklaşık eş zamanlı olarak, yerleşmelerini terk ettiği anlaşılmaktadır. Sadece Güvercinkayası[73], Bekçitepe ve Adıyaman Mevkii 1 gibi sınırlı sayıdaki Orta Kalkolitik yerleşimin yerel olmayan kültürel materyalleri kullanan topluluklar tarafından iskan edildiği görülmektedir.

Tüm bu bulgular, Orta Kalkolitik sonunda Batı Kapadokya'daki olası bir çatışmanın kanıtı olarak değerlendirilebilir mi? Çatışma sonucunda geniş bölgelere yayılma, daha çok, sınıfsal ayırımların pekiştiği iş bölümünün kurumsallaştığı, bürokrasiye sahip devlet niteliğindeki, karmaşık politik örgütlenmelerin ortaya çıkması ile birlikte görülmektedir. Hem bu tarzdaki sosyo-politik örgütlenmenin varlığını gösteren herhangi bir kanıtın olmaması, hem de yukarıda belirtildiği gibi, *Ubaid*'in diğer yayılım alanlarında olduğu gibi, Batı Kapadokya'da da *Ubaid*-ilişkili (?) etkilerin sınırlı da olsa Orta Kalkolitik'de başlamış olması yayılımın nedeni olarak önerilebilecek, çatışmayı merkezine alan bir varsayımı zayıflatmaktadır.

Batı Kapadokya Orta Kalkolitiğinin sonlarında açık bir şekilde görülen çöküşün nedeni için ise yönetim ve toplumsal örgütlenmede yaşanması olası yapısal iç sorunlar alternatif bir varsayım olarak ileri sürülebilir. Kapadokya'nın belli ölçülerde 'yayılmacı' yerel Orta Kalkolitik oluşumu sadece Anadolu için değil, tüm Yakın Doğu için en erken bölgesel politik (?) yapılarından biridir. Olasılıkla amaçlanan hedefler doğrultusunda sosyo-politik örgütlenmede ilk denemeler yapılmış, hatta şu an için tam olarak çözümleyemediğimiz karmaşık örgütlenmede kısmen başarılı olunmuş (dağlık alana belli bir düzen dahilinde yayılma bunun kanıtı olarak değerlendirilebilir), ancak olasılıkla yönetimin ve örgütlenmenin yapısal sorunlarından dolayı sürdürülebilir olamamıştır[74]. Yerel Orta Kalkolitik sisteminin çöküşü ile yeni bölgelere yayılma motivasyonu yüksek ve örgütlenmesi daha işlevsel ve belki de daha esnek *Ubaid*-ilişkili (?) yönetim araçlarının, Kapadokya'ya yerel iş birlikler aracılığı ile yayılması eş zamana denk gelmiş olabilir. Geç Kalkolitiğin yeni toplumsal düzeninde, Orta Kalkolitik ekonomisinde önemli bir yeri olduğu anlaşılan dağlık alan yerleşimlerinin (özellikle hayvancılık ve süt ürünlerinin üretiminde), işlevsiz hale gelerek terk edildiği düşünülebilir.

Ubaid-ilişkili (?) etkiler Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye'de Orta-Geç Uruk dönemine denk gelen zaman dilimine kadar devam etse de çalışma alanında yaklaşık MÖ 4400/4300'den sonra bu etkilerin devam ettiğini gösteren herhangi bir kanıt şimdilik bulunmamaktadır. Öte yandan, Kalkolitik Çağ'ın bu evresinin Anadolu özelinde en az bilgiye sahip olunan bir dönem olduğu unutulmamalıdır. Özellikle İlk Tunç Çağı yerleşmelerinin alt seviyelerinde kalmış Kalkolitiğin bu evrelerine yönelik yapılacak kazı niteliğindeki araştırmaların, mevcut bilgilerimizi kökten değiştirmesi olasıdır.

[67] Demirtaş 2018: 13-14, 17.
[68] Caneva 2019: 40, fig. 8, 16; Palumbi 2019: 59, fig. 22, table 1-4.
[69] Caneva/Palumbi/Pasquino 2012: 355-357, 363-368; Caneva 2017: 21, 25.
[70] Breniquet 1989; Karsgaard 2010; Stein 2010; 2012.
[71] Breniquet 1989; Frangipane 2002: 127-143; Stein 2012: 128.
[72] Öztan 2002: 56; Gülçur 2012: 219-220.
[73] Gülçur 2012.
[74] Hacar/Tektaş/Egeci/Johnson 2019; Hacar 2019.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.002

Kapadokya Bölgesi	**Tarihler (Yaklaşık Olarak) (MÖ)**	**Bekçitepe**	**Adıyaman Mevkii 1**	**Güvercin / kayası**	**Köşk Höyük**	**Tepecik / Çiftlik**	**Mersin / Yumuktepe**	**Kuzey Mezopotamya / Suriye**
Geç Kalkolitik (İlk Evre)	4400/4300 4700/4600-	Seri Üretim *Coba Kaseleri Saman Yüzlü Kaplar*	Seri Üretim *Coba Kaseleri Saman Yüzlü Kaplar*	III			XV	*LC 1* *Geç Ubaid*
Orta Kalkolitik (Gelişkin Evre)	5200	Yerel Orta Kalkolitik	Yerel Orta Kalkolitik (?)	II I	I		XVI	*Halaf-Ubaid Geçiş*
Orta Kalkolitik (Ön Evre)	5500/5400-	Anakayaya açılmış oyuklar(?)		Anakayaya açılmış oyuklar(?)	Boşluk	1(?)		*Halaf*
Erken Kalkolitik **Geç Neolitik**	6000	Kabartma ve çizi/nokta bezemeli kaplar			II III	2 3		

Tablo 1: Kalkolitik Dönem Kronoloji Çizelgesi / *Chronological chart of the Chalcolithic Period.*

SONUÇ

Orta Anadolu'nun güneyindeki yeni araştırmalar, bölgede yaklaşık MÖ 4700-4600'de yerel Orta Kalkolitik kültürüne özgü materyallerin ortadan kalktığını ve bazı alanlarda Orta Kalkolitik yerleşim tabakalarının üzerine *Ubaid*-ilişkili (?) kültürel materyalleri kullanan toplulukların (yerel veya yerel olmayan) yerleştiğini göstermektedir. Güvercinkayası kazılarında çanak-çömlek, mühür-mühür baskıları ve küçük buluntuların yanı sıra Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye ile benzer bir mimari düzene ait kanıtların elde edilmesine rağmen makale konusu Bekçitepe ve Adıyaman Mevkii 1 yerleşmelerinde, araştırmaların niteliğinden dolayı şimdilik, bu ilişki sadece çanak-çömlek üzerinden kurulabilmektedir. Ancak mevcut bulgular bile, olasılıkla MÖ 5. binyılda başlayan *Ubaid*-ilişkili (?) etkilerin sadece Güvercinkayası ve Fraktin Yanı ile sınırlı kalmadığını, bu etkilerin Kapadokya bölgesinde daha yaygın izlenebildiğini göstermesi açısından önemlidir. Bunun dışında, yeni bulgular, Orta Anadolu ile güneyin gelişkin kültürleri arasındaki yoğun ve sistemli ilişkilerin, zannedildiğinden çok daha erken bir dönemde başladığını göstermektedir. Mutlak tarihlere sahip Mersin-Yumuktepe XVI ve Güvercinkayası I-II yerleşmelerinde görülen ilk etkiler, yaklaşık MÖ 5200 ile 4700 yılları arasına tarihlendirilmektedir (Tablo 1).

Elde edilen bu bulgulara rağmen, bu çalışmada değerlendirilen veriler ne yazık ki Orta Anadolu'daki *Ubaid*-ilişkili (?) etkilerin niteliğini detaylı olarak tanımlamaya yetmemektedir. Örneğin; *Ubaid*-ilişkili (?) etkilerin hangi bölge ile kurulan etkileşimin sonucunda Orta Anadolu'nun güneyine yayıldığı açık değildir. Şu an için en makul varsayım, etkileşimin Orta Torosların doğal geçitleri kullanılarak, Kilikya üzerinden gerçekleşmiş olduğudur. Ancak, özellikle Domuztepe'de *Ubaid* özelliklerine sahip çanak-çömleklerin en erken yaklaşık MÖ 6. binyılın ortalarına tarihlendirilmesi, bu ilişkilerin uzun bir süreç sonucunda, Doğu Anadolu üzerinden de gelişmiş olabileceğini düşündürmektedir[75]. Bunun dışında, iki önemli konunun yakın gelecekte araştırılması gerekmektedir: Bunlardan biri, *Ubaid* etkileşim alanındaki diğer bölgeler ile Kapadokya arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların detaylı bir şekilde tanımlanmasıdır. Diğeri ise güney ile böylesine erken tarihlerde kurulan bağlantıların, daha sonraki dönemlerde (örneğin İlk Tunç Çağı'nda), Anadolu topluluklarının ekonomik ve politik örgütlenmesine ne derecede etki ettiğinin anlaşılmasına yönelik araştırmalar olacaktır.

[75] Campell/Fletcher 2010: 75-79; Carter/Philip 2010: 8.

KAYNAKÇA

BALDI, J.S. 2010
"Coba Bowls Production, Use and Discard: A View from Tell Feres al Sharqi", *Proceedings of the 7th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East* (Eds. R. Matthews/J. Curtis). Wiesbaden: 355-368.

BALDI, J.S. 2012
"Coba Bowls, Mass-Production, and Social Change in Post-Ubaid Times", *After the Ubaid: Interpreting Change from the Caucasus to Mesopotamia at the Dawn of Urban Civilization (4500-3500 BC)* (Ed. C. Marro). Varia Anatolica XXVII: 393-416.

BERNBECK, R./COSTELLO, S. 2002.
"Yenice Yanı: Bir Geç Kalkolitik-Demir Çağ Köyü'nde Sondaj Çalışmaları", *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs* (Eds. N. Tuna/J. Öztürk). Ankara: 653-672.

BIÇAKÇI, E./GODON, M./ÇAKAN, Y. G. 2012.
"Tepecik-Çiftlik", *The Neolithic in Turkey Central Turkey* (Vol. 3) (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 89-134.

BRENIQUET, C. 1989.
"Les origines de la Culture d'Obeid en Mesopotamia du Nord", *Upon this Foundation-The Ubaid Reconsidered* (Eds. E. Henrickson/I. Thuesen). Copenhagen: 325-338.

CAMPELL, S./FLETCHER, A. 2010.
"Questioning the Halaf-Ubaid Transition", *Beyond the Ubaid: Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East* (Eds. R. Carter/G. Philip). Chicago: 69-83.

CANEVA, I. 2017.
"MÖ V. binyıl'da Mersin-Yumuktepe'de üretim ve sosyal dönüşüm", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 154:15-26.

CANEVA, I. 2019.
"Yumuktepe Level XVI: the field data", *The Chalcolithic at Mersin-Yumuktepe, Level XVI Reconsidered* (Eds. G. Palumbi/I. Caneva). İstanbul: 23-44.

CANEVA, I./KÖROĞLU, G. 2010.
Yumuktepe Dokuzbin Yıllık Yolculuk. İstanbul.

CANEVA, I./PALUMBI, G./PASQUINO, A. 2012.
"The Ubaid Impact on the periphery: Mersin-Yumuktepe during the fifth millennium BC", *After the Ubaid: Interpreting Change from the Caucasus to Mesopotamia at the Dawn of Urban Civilization (4500-3500 BC) (Ed. C. Marro). Varia Anatolica XXVII:* 353-389.

CARTER, R. A./PHILIP, G. 2010.
"Deconstructing the Ubaid", *Beyond the Ubaid: Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East* (Eds. R. Carter/G. Philip). Chicago: 1-22.

ÇAYLI, P. 2017.
"Gelenekte Devamlılık: Orta Kalkolitik Güvercinkayası ve Köşk Höyük I", *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan* (Eds. S. Özkan/H. Hüryılmaz/A. Türker). İzmir: 23-39.

DEMIRTAŞ, I. 2015.
"Güvercinkayası Damga Mühür ve Mühür Baskıları", *Arkeoloji Dergisi* XX: 21-37.

DEMIRTAŞ, I. 2017.
Obeyd Kültür Yayılımı Çerçevesinde Güvercinkayası Yerleşmesi: Güvercinkayası-Obeyd Etkileşimi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

DEMIRTAŞ, I. 2018.
"Güvercinkayası "Coba" Tipi Tarazlı Kaseleri", *OLBA* XXVI: 1-30.

ESİN, U. 1981.
"Doğu Anadolu'da Bulunan Obeyd Tipi Çanak Çömlek ve Değirmentepe (Malatya) Kazıları", *Türk Tarih Kongresi* IX-1: 81-92.

ESİN, U. 1989.
"An early trading center in Eastern Anatolia, in Anatolia and the Ancient Near East", *Studies in Honor of Tahsin Özgüç* (Eds. K. Emre/M. Mellink/B. Hrouda/N. Özgüç). Ankara: 135-141.

ESİN, U. 1994.
"The functional evidence of seals and sealings of Değirmentepe", *Archives Before Writing* (Eds. P. Ferioli/E. Fiandra/G.C. Fissore/M. Frangipane). Rome-Torino: 59-81.

FRANGIPANE, M. 2002.
Yakın Doğu'da Devletin Doğuşu. İstanbul.

FRENCH, D. H. 2005.
Canhasan Sites 2, Canhasan I: The Pottery. London.

GARSTANG, J. 1953.
Prehistoric Mersin: Yümük Tepe in Southern Turkey. Oxford.

GOLDMAN, H. 1956.
Excavations at Gözlü Kule, Tarsus II. Princeton.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.002

GÜLÇUR, S. 2003.
"Kentleşme Yolunda", *Köyden Kente Yakın Doğu'da İlk Yerlesimler 2, Ufuk Esin'e Armağan* (Eds. M. Özdoğan/H. Hauptmann/N. Başgelen). İstanbul: 491-509.

GÜLÇUR, S. 2004.
"Güvercinkayası the Black-Dark Burnished Pottery: A General Overview", *TÜBA-AR* 7: 141-164.

GÜLÇUR, S., 2012.
"The Chalcolithic Period in Central Anatolia Aksaray-Niğde Region", *Origini* XXXIV: 213-227.

GÜLÇUR, S./ENDOĞRU, M. 2001.
"Güvercinkayası 1999 Kazısı", Kazı Sonuçları Toplantısı 22-1: 47-62.

GÜRDİL, B., 2010.
"Exploring Social Organizational Aspects of the Ubaid. Communities: A Case Study of Değirmentepe in Eastern Turkey", *Beyond the Ubaid: Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East* (Eds. R. Carter/G. Philip). Chicago: 361-375.

GÜREL, A./LERMI, A. 2010.
"Pleistocene-Holocene Fills of the Bor-Ereğli Plain (Central Anatolia): Recent Geo-archaeological Contributions", *Studia Mediterranea 22: Geo-Archaeological Activities in Southern Cappadocia-Turkey,* (Eds. L. d'Alfonso/M. Elena Balza/C. Mora). Pavia: 55-68.

HACAR, A. 2017.
"Possible Links Between the Highland Regions North of the Central Taurus and West Cappadocia in the Middle Chalcolithic Period (6th and 5th Millennium BC)", *TÜBA-AR* 21:11-23.

HACAR, A. 2019.
"Niğde İli Dağlık Bölgenin Orta Kalkolitik Dönem Buluntu Alanları", *Arkeolojiyle Geçen Yarım Asır: Sevil Gülçur'a 75. Yaş Armağanı* (Eds. P. Çaylı/I. Demirtaş/B. Eser). Ankara: 21-44.

HACAR, A./TEKTAŞ, M./EGECI, H. S./JOHNSON, M. 2019.
"Middle Chalcolithic expansion into the highlands of the north-central Taurus, south-western Cappadocia", *Antiquity* 93-372: 1-7

HELWING, B. 2003.
"Feste in Değirmentepe? Die Soziale Dynamik Des Feierns in Frühen Komplexen Gesellschaften", *Köyden Kente Yakın Doğu'da İlk Yerlesimler 2, Ufuk Esin'e Armağan* (Eds. M. Özdoğan/H. Hauptmann/N. Başgelen). İstanbul: 57-72.

HELWING, B. 2012.
"The Oylum Höyük western terrace Post-Ubaid assemblage and its place within the Late Chalcolithic of Western Asia", *After the Ubaid: Interpreting Change from the Caucasus to Mesopotamia at the Dawn of Urban Civilization (4500-3500 BC)* (Ed. C. Marro). Varia Anatolica XXVII: 205- 234.

HOLE, F. 1989.
"Patterns of burial in the fifth millennium", *Upon this Foundation - The Ubaid Reconsidered* (Eds. E. Henrickson/I. Thuesen). Copenhagen: 149–180.

KARSGAARD, P. 2010.
"The Halaf-Ubaid Transition: A Transformation Without a Center?" *Beyond the Ubaid: Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East* (Eds. R. Carter/G. Philip). Chicago: 51–67.

OATES, J./DAVIDSON, T. E./KAMILLI, D./ MCKERRELL, H. 1977.
"Seafaring Merchants of Ur?" A*ntiquity* 51-203: 221–234.

OZAN, A./SAĞLAMTIMUR, H./ALPER, K. 2017.
"Türbe Höyük Coba Çanakları", *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* 33:51-63.

ÖKSE, T. 2003.
"Kalkolitik Çağda Sivas Bölgesi", *Köyden Kente Yakın Doğu'da İlk Yerlesimler 2, Ufuk Esin'e Armağan* (Eds. M. Özdoğan/H. Hauptmann/N. Başgelen). İstanbul: 171-197.

ÖZBUDAK, M. O. 2016
*Koyu yüzlü çizi-kazı bezekli çanak çömlek ı*şığında Orta Anadolu›da Orta Kalkolitik›e geçiş *sorunu.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZGEN E./HELWING B./ENGIN A./NIEWENHUYSE O./SPOOR R. 1999.
"Oylum Höyük 1997-1998. Die spätchalkolithische Siedlung auf der Westterrasse", *Anatolia Antiqua* 7:19-67.

ÖZGÜÇ, T. 1956.
"Fraktin Kabartması Yanındaki Prehistorik Ev", *Anadolu* I: 59-64.

ÖZTAN, A. 2002.
"Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar", *TÜBA-AR* 5: 55-72.

ÖZTAN, A. 2012.
"Köşk Höyük: A Neolithic Settlement in Niğde-Bor Plateau", *The Neolithic in Turkey Central Turkey* (Vol. 3) (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 31-70.

ÖZTAN, A./FAYDALI, E. 2003.
"Köşk Höyük'den Erken Kalkolitik Çağa Ait Bir Yapı", *Belleten* LXVII-248: 13-44.

ÖZTAN, A./ÖZKAN, S. 2003.
"Çizi ve Nokta Bezekli Köşk Höyük Seramikleri", Köyden Kente *Yakın Doğu'da İlk Yerlesimler 2, Ufuk Esin'e Armağan* (Eds. M. Özdoğan/H. Hauptmann/N. Başgelen). İstanbul: 445-458.

PALUMBI, G. 2019.
"The Ceramic Production of Yumuktepe Level XVI", *The Chalcolithic at Mersin-Yumuktepe, Level XVI Reconsidered* (Eds. G. Palumbi/I. Caneva). İstanbul: 49-118.

POLLOCK, S. 2003.
"Feasts, Funerals, and Fast Food in Early Mesopotamian States", *The Archaeology and Politics of Food and Feasting in Early States and Empires* (Ed. T. Bray). New York: 17-38.

ROTHMAN, M. S. 2001.
"The Local and the Regional, An Introduction", *Uruk Mesopotamia & its Neighbors: cross-cultural interactions in the era of state formation* (Ed. M.S. Rothman). Sante Fe, NM: 3-26.

ROTHMAN, M. S. 2002.
Tepe Gawra: The Evolution of Small Prehistoric Center in Northern Iraq. Philadelphia.

SİLİSTRELİ, U. 1984.
"Pınarbaşı ve Köşk Höyükleri", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 5: 81-86.

SİLİSTRELİ, U. 1985.
"Köşk Höyüğü", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 6: 31-36.

SİLİSTRELİ, U. 1989.
"Köşk Höyük'te Bulunan Kabartma İnsan ve Hayvan Figürleriyle Bezeli Kaplar", *Belleten* LIII/206: 361-374.

STEIN, G. J. 1994.
"Economy, Ritual, and Power in Ubaid Mesopotamia", *Chiefdoms and Early States in the Near East* (Eds. G. Stein/M. S. Rothman). Madison: 35-47.

STEIN, G. J. 2010.
"Local identities and interaction spheres: Modelling regional variation in the Ubaid horizon", *Beyond the Ubaid: Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East* (Eds. R. Carter/G. Philip). Chicago: 23-44.

STEIN, G. J. 2012.
"The Development of Indigenous Social Complexity in Late Chalcolithic Upper Mesopotamia in the 5th–4th Millennia BC: An Initial Assessment", *Origini* 34: 125–151.

STEIN G./ÖZBAL R. 2007.
"A tale of two oikumenai: Variation in the expansionary dynamics of Ubaid and Uruk Mesopotamia", *Settlement and Society: Essays dedicated to Robert McCormick Adams* (Ed. E. Stone). Chicago: 329-342.

TEKİN, H. 2019.
Tarihöncesinde Mezopotamya: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji. Ankara.

THISSEN, L. 2002.
"The CANEW C14 Databases. Anatolia 10,000-5,000 cal BC", *The Neolithic of Central Anatolia* (Eds. H. Gerard/L. Thissen). İstanbul: 299-338.

YENER, K. A. 2000.
Domestication of Metal: The Rise of Complex Metal Industries in Anatolia. Brill, Leiden.